

Cerkiew cmentarna św. Jerzego w Rybołach

Postawienie cerkwi na cmentarzu jest ściśle związane z likwidacją samodzielnej parafii w sąsiednich Kożanach. Nastąpiło to po decyzji władz diecezjalnych z 29 grudnia 1835 r. Parafian oraz majątek cerkiewny rozdzielono między ościennymi parafiami w Rybołach, Rajsku i Surazu. Na podstawie dokumentacji z rybołowskiego archiwum cerkiewnego można wnioskować, że zlikwidowano ją ze względu na małą liczebność wiernych oraz zły stan obiektu sakralnego. Kasacja parafii ponadto była związana z reorganizacją sieci parafialnej w archidiecezji litewskiej.

Cerkiew w Kożanach p.w. św. męczennika Jerzego, o początkach której dokumenty pisane wspominają już w XVI w., była drewniana i uboga w utensylia. Taki opis przytaczano w *Klirowych Wiedomościach* parafii Ryboły z lat 1840-60.

Gdy na początku lat siedemdziesiątych ubiegłego stulecia podjęto decyzję o budowie nowej, parafialnej cerkwi w Rybołach, postanowiono również wznieść cerkiew cmentarną. Jako materiał na jej budowę miało posłużyć drewno z rozbiórki osiemnastowiecznej cerkwi parafialnej oraz cerkwi w Kożanach. Rozbiórek obu świątyń dokonano w 1873 r.

Według przekazu zapisanego później przez o. Mikołaja Krukowskiego, rozbiórka cerkwi w Kożanach nie odbyła się bez problemów. Jej inicjatorem był proboszcz rybołowski o. Jan Głowacki. Do roz-

42. Siedemnastowieczna ikona św. Jerzego

43. Oryginalny projekt cerkwi cmentarnej

biórki przystąpiono w nocy. Nad ranem zebrani parafianie z Kożan, płacząc nad losem swej świątyni, robili wyrzuty duchownemu, wyrażając jednocześnie nadzieję na przywrócenie samodzielnego bytu swej zrujnowanej parafii. Wtedy o. Jan Głowacki, wskazując na uschnięte

44. Obecny wygląd cerkwi św. Jerzego

drzewo powiedział, że jak ono nie wróci już do życia, tak nie wróci do życia i ich zlikwidowana parafia. Kiedy jednak po jakimś czasie uschnięte drzewo pięknie zazieleniło się, parafianie kozańscy potraktowali to jako znak odzyskania parafii swych praojców¹. I faktycznie, w roku 1874 wierni wystąpili do władz diecezjalnych z prośbą o pozwolenie na budowę cerkwi. Zgodę otrzymali siedem lat później. Nowa cerkiew p.w. Podwyższenia Krzyża Pańskiego została poświęcona 5 października 1886 roku. Stała się ona filialną cerkwią parafii w Surażu² i pozostawała nią do 1905 r., tj. do chwili usamodzielnienia się.

Budowa rybołowskiej cerkwi cmentarnej trwała od października 1873 r. do marca 1874 r. Projektantem świątyni był inżynier Łoziński, zaś wykonawcą znany z budowy cerkwi parafialnej Gordiej Aleksiejew. Koszty budowy na sumę 4.476 rubli pokryli parafianie. Oni także zobowiązali się do odbycia 600 kursów wozami³.

Uroczysta konsekracja cerkwi odbyła się 1 października 1874 roku w dzień *Pokrowy* (Opieki) Matki Bożej. Cerkiew poświęcił dziekan bielski o. Antoni Kuźmiński⁴. Jej patronem został św. męczennik Je-

45. Naprawa muru cmentarnego w 1990 r.

rzy. Ikona świętego z dawnej cerkwi kozańskiej zajęła teraz centralne miejsce w świątyni cmentarnej. W opracowaniu Ośrodka Dokumentacji Ministerstwa Kultury i Sztuki w Warszawie nr BKX 00001438 s. 6, tę ceną ikonę opisano następująco: *czas powstania w latach 1700-1799, deska, tempera, 138 x 78 cm, ostatnia konserwacja 1845 roku. Rama prostokątna u góry zamknięta półkoliście, święty w czerwono-zielonej szacie, z włócznią i palmą męczeńską, tło złote z ornamentem roślinnym, wytłaczanym, w dole scena walki ze smokiem na tle architektury, po bokach prostokątne sceny z życia i męczeństwa.* W 1965 r. ikona ta została skradziona przez nieznaną sprawców.

Na przestrzeni swego istnienia cerkiew była kilkakrotnie remontowana. W 1893 r. zamieniono podłogę ceglana na drewnianą, dobudowano *prytwor* (kruchtę), a w 1909 r. ponownie pomalowano. Następny remont przeprowadzono dopiero po dwudziestu latach. Wiosną 1929 r. dawny dach z gontów przekryto ocynkowaną blachą⁵.

Podczas II wojny światowej, w czasie walk w dniu 25 czerwca 1941 roku między wojskami radzieckimi i niemieckimi, cerkiew cmentarna została mocno uszkodzona. Poważnie ucierpiał dach, sufit oraz okna.

Niektóre ikony uszkodziły odłamki⁶. Remont dachu zakończono w maju 1942 r. Gruntownie cerkiew odrestaurowano w latach sześćdziesiątych. Z owego czasu pochodzi jej opis konserwatorski: *zbudowana w XIX w. Drewniana na planie krzyża, kryta blachą. Wnętrze przykryte stropem. Ikonostas w XIX w. Obrazy: 1. Św. Jerzego z wieku XVII-XVIII, malowany na desce z tłem złoconym, przemalowany 1845 roku. 2. Zmartwychwstanie Chrystusa w. XVIII; 3. Wniebowzięcie NMP 2 poł. w. XVIII, gruntownie przemalowany; 4. Św. Józefa z Dzieciątkiem w. XVIII-XIX w ramie ze zwieńczenia ołtarza; 5. ŚŚ. Kośmy i Damiana około poł. w. XIX⁷.*

Do kolejnego remontu kapitalnego przystąpiono w latach dziewięćdziesiątych. Dach przekryto częściowo nową blachą i pomalowano zieloną farbą chloro-kauczukową. Fundament wzmocniono, uzupełniono podwaliny, odremontowano *prytwor*. Całość obiektu odmalowano farbą olejną z dodatkiem pigmentów na kolor niebieski. Zadbano również o remont częściowo zrujnowanego, kamiennego parkanu otaczającego cmentarz parafialny. Po zachodniej jego stronie urządzono parking i ułożono chodnik. Doprowadzono na teren cmentarza nitkę wodociągu wiejskiego.

Cennym nabytkiem był zakup we Lwowie trzech dzwonów: jeden z napisem w języku słowiańskim *БЛАГОБЕЖТ Д.Г. 1995 ПИК* o wadze 129 kg oraz dwa mniejsze ważące 30 kg i 11 kg. Komplet ten bardzo pięknie spełnia swoje zadanie podczas nabożeństw, które odbywają się podczas pogrzebów oraz w dzień patrona św. męczennika Jerzego, kiedy na cmentarzu dokonuje się poświęcenia grobów. Modlitwa za zmarłych wraz z poświęceniem grobów ma miejsce na cmentarzu również w pierwszą niedzielę po Wielkanocy. Od 1892 roku zaprowadzono nabożeństwo z modlitwą za żywych i umarłych w dzień *Pokrowa* (Opieki) Matki Bożej. Po II wojnie światowej wprowadzono odprawianie św. liturgii z panichidą w święto Ścięcia Głowy św. Jana Chrzciciela.

Cerkiew cmentarna swoją architekturą, kolorystyką i usytuowaniem jest doskonale zharmonizowana z krajobrazem. Jej sylwetka stanowi swoistą wizytówkę miejscowości Ryboły.

- ¹ *Opisanije...*, t. I, s.194-195.
- ² L.E.V., 1886, s. 450.
- ³ *Opisanije...*, t. I, s. 197-199; w archiwum parafialnym w Rybołach zachował się projekt cerkwi.
- ⁴ L.E.V., 1874, s. 41.
- ⁵ *Opisanije...*, t. I, s. 200-201.
- ⁶ W. Wałkawyckaja, *Żywym i miortwym*, „Niwa”, 1987, nr 26, s. 4-5.
- ⁷ Katalog zabytków w Polsce, woj. Białystok, powiat Bielsk Podlaski, opr. R. Brykowski, J. Galicka, H. Sygietyńska, nr inw. 247, Warszawa 1964.